

شعر بزکوهی بر روی سفالهای شیراز تاریخ ایران

باستان‌شناسی

« تصاویر حیواناتی که ایرانیان کشیده‌اند
مخصوصاً تصویر حیوان ملی ایران یعنی
« بزکوهی » دارای روح و دقت و سادگی
است که در بین هنرهای آسیا تاکنون
نظیر آن دیده نشده است . »

(نوشته استانی کمیون
در کتاب صنایع ایران)

بقلم

غلامرضا معصومی

انسان دوران باستان همیشه
دست خوش و وحشت و اضطراب
بود و صحنه‌های ناگوار زندگی
سخت خود را به نیروهای مقتدر
اهریمنی نسبت می‌داد. او از چشم-
زخم و نیروی شوم اهریمنی که
انسان را از پسای در می‌آورد
می‌ترسید و برای نگهداری خود
از شر اهریمنان به دعا و طلسم
های گوناگون متوسل می‌شد.
این طلسم‌ها و دعاها در دوران
گذشته همیشه همراه انسان بود
تا او را حمایت کند. (گاهی این

طلمسم‌ها پرستش می‌شد و تا آنجا که در برخی از نقاط جهان بصورت توتم^۱ و فتیش^۲ در آمده و مورد پرستش قرار گرفته است. (

از اینجا به علاقه‌ی انسان اولیه در نمایش دادن مظاهر خدایان و چگونگی پرستش آنها پی می‌بریم. مثلاً نقش خورشید و حیوانات منسوب به خورشید مانند عقاب، شیر، گاو، گوزن و بز کوهی و..... در روی سفالهای دوره‌های پیش از تاریخ از هزارهٔ چهارم پیش از میلاد به بعد مرسوم بوده است.^۳

البته نقش کلیه حیوانات و پرندگان کم و بیش روی سفال‌های دورانهای پیش از تاریخ و حتی دوران تاریخی آمده است و نیز مجسمه‌های سفالی گوناگون بصورت ظرف (ساجر) و همچنین مجسمه‌های مفرغی و یا نقوش روی ظروف و اشیاء مفرغی، نقره‌ای و طلائی بیشماری در موزه‌های دنیا و موزه ایران باستان داریم ولی مقصود نگارنده از نظر کوتاهی کلام فقط «نقش بز کوهی روی سفالهای پیش از تاریخ ایران» است و شرح نقوش بویژه نقوش روی مهرها و سیلندرها و اشیاء نقره‌ای و طلائی و مفرغی و نیز مجسمه‌های گوناگون بز کوهی را به وقت دیگر مو کول و سخن را کوتاه می‌کند.

بدون شك این انسانها احتیاج زیادی به خدایان حمایت کننده و مفید داشتند زیرا آنها حس کرده بودند که از زمانهای خیلی پیش طوفان، رودخانه، حیوانات وحشی و سایر عوامل زیانکار انسان و گله و خانه و محصولات کشاورزی را تهدید میکنند و برای اینکه از آسیب این عوامل مضر دور باشند خدایان و الهه‌هایی را که باعث ایجاد این عوامل می‌شدند می‌پرستیدند

۱- توتم Totem: شیئی مقدس مورد پرستش با روح را گویند مانند حیوانات و نباتات و این عقیده را توتومیسیم نامند.

۲- فتیش Fetish: شیئی مقدس مورد پرستش بدون روح است مانند سنگ و این عقیده را فتیشیسیم نامند.

۳- چنانکه بیشتر مجسمه‌های حیوانات به ویژه بز کوهی را بصورت آویز به گردن خود می‌آویختند بویژه در هنر لرستان (بین اقوام کاسی) داشتن این نوع مجسمه‌ها بسیار رایج بوده است و شاید این اقوام نیز بصورت توتم از این نوع مجسمه‌ها استفاده می‌کرده‌اند.

و گاهی نیز شیئی مورد علاقه یا حیوان منسوب به آن خدا یا الهه را ستایش میکردند. بسیار دیده شده است که از یک حیوان فقط يك عضو از اعضای بدنش را روی سفال نقش کرده اند. مثلاً نقش اغلب سفالهای پیش از تاریخ به ویژه هزاره چهارم و سوم پیش از میلاد شاخهای گاو، شاخهای گوزن و شاخهای بزکوهی و پوزه شیر، بال و پنجه پرنده با تلافی همراه با اشکال هندسی است.^۴ (مانند ظروف شهر سوخته زابل حفاری اخیر پروفیسور توچی).

هر قوم باستانی بزکوهی را مظهر یکی از عوامل طبیعی سودبخش میدانست مثلاً در لرستان حیوان خورشید و وابسته به خورشید بود و گاهی نیز بزکوهی مظهری از فرشته باران بود زیرا از زمانهای بسیار کهن ماه با باران و خورشید با خشکی و گرمای رابطه داشته است و چون میان شاخهای خمیده بزکوهی و هلال ماه نیز رابطه ای وجود دارد از این رو مردم باستان عقیده داشتند که شاخهای پرپیچ و خم بزکوهی در نزول باران مؤثر است. در شوش و ایلام بزکوهی مظهر فراوانی و رب النوع روئیدنیها خوانده میشد. در سومر بزکوهی نمایش دهنده خصیصه حیوانی خدای بزرگ بود. (خدای بزرگ در نقش خدای نباتات ظاهر شده و شاخه درختی در دست دارد و بزکوهی بر گهای آن شاخه را میخورد).

استادی و مهارت مردم پیش از تاریخ در ساختن ظروف سفالی شگفت آور

۴- دکتر جرج کنتنو Dr. Georges Contenav در کتاب «صنایع ایران» تحت عنوان «صنعت سفال اولیه» عقیده دارد که «کلیه اشکال هندسی که در روی سفال دیده میشود معنی ویژه ای دارند مثلاً خطوط متوازی منکسر که در دایره یا مستطیل محاط است و یا در چیزی محاط نبوده و ساده است وجود آب را ثابت میکند. مثلاً که در میان آن شکل شطرنج رسم شده باشد نماینده کره است. سطحی که خطوط مایل روی آن رسم شده باشد نشانده زمین زراعتی است و بطور کلی میتوان گفت این اشکال نوعی خط تصویری است که برای مردم آن زمان گویا بوده و پیش از خطوط باستانی ایران در این سرزمین معمول و مرسوم بوده است. از این رو اشکال و نقوش روی سفال را میتوان کتابهای اولیه ایران زمین تصور کرد. «علامات و نشانه‌هایی مانند «صلیب و مثلث که روی سفال مشاهده میشود ممکن است بامذهب و خدایان آن عصر مربوط بوده و یا نماینده طلسم و جادوی آن دوره بوده باشد».

است این مردم بهترین نوع سفال را بادست و چرخ سفالگری ساخته‌اند و در ساختن این ظروف کلیه خصائص زندگی خود اعم از مذهبی، اخلاقی و هنری را نشان داده‌اند و با بررسی ظروف سفالی بیوستگی تمدن‌ها را می‌توان دریافت مخصوصاً در ترسیم حیوانات شاخدار و بز کوهی مردم دوره باستان مهارت داشتند.^۵

از داستانها و افسانه‌های مربوط به اقوام آریائی در سرزمینهای مختلف دنیای قدیم به ویژه روم و یونان چنین برمی‌آید که گاهی خدایان مصلحت می‌دیدند خود را به‌صور مختلف حیوانات وحشی و اهلی یا پرندهای زیبا در آورند: چنانکه ژوپیتر (زنوس) خدای خدایان یونان و همچنین الهه‌ها و خدایان دیگر در هیكل حیواناتی مانند گاو وحشی، قوی سپید، کبوتر و فاخته سپید، اسب، عقاب، قوچ، گراز و غزال دیده شده‌اند. حتی به اراده خدایان و الهه‌ها دیگران نیز به‌شکل حیوانات مختلف ظاهر شده‌اند.^۶ شاید همین تغییر قیافه خدایان و بیرون آمدن آنها به‌صور مختلف حیوانات یکی از دلایلی باشد که حیوان مقدس شمرده شده و نقش حیوان موضوعی برای نقش آفرینان و هنرمندان سازنده ظروف سفالی دوران باستان گردیده است. اکنون نقش بز کوهی را در تمدنهای مختلف ایران بررسی می‌کنیم.^۷

۵- اصولاً حیوان شاخدار برای مردم باستان عزیز و مقدس بوده است. حتی در آئین زرتشت نیز حیوانات شاخدار را عزیز می‌داشتند: چنانکه در کرده (فصل) ۲ و ۸ و ۹ بهرام یشت در سرودهایی که زرتشت سرباز پیروز را تعریف می‌کند می‌فرماید:

«نیروی اهورائی در کالبد گاو فر زرین گوش شاخ طلایی و قوچ دشتی زیبا و شاخ پیچیده و گوزن جنگلی تیز شاخ درمی‌آید.» باید یاد آور شد که زمان زرتشت را محققین ۶۵۰۰ سال پیش از میلاد مسیح می‌دانند و سرودهای او را نیز منتسب به زمان خودش می‌کنند پس این نقش‌ها ممکن است مظهری از آئین زرتشت نیز بوده باشد.

۶- رجوع شود به کتاب افسانه خدایان (تاریخچه مختصر میتولوژی یونان و تأثیر آن در ادب و هنر جهان) تألیف آقای شجاع‌الدین شفا از نشریات بنگاه مطبوعاتی صفحات ۲۳-۲۵-۲۶-۲۷-۲۸-۳۰-۷۵-۹۱-۹۲-۱۱۴ و ۱۳۰

۷- بیشتر سفالهای پیش از تاریخ نخست با نقوش هندسی و تزئینی جلوه میکرد و پس از مدتی نقش حیوانات معمول گشت و زمانی بعد هنرمندان دوباره به نقوش هندسی علاقه‌مند شدند. این تحول در بیشتر تمدنهای پیش از تاریخ ایران دیده میشود.

شماره ۱۱۷۸ شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد)

کوزه كوچك استوانه‌ای شبیه ساغر با دهانه گشاد و انتهای بدنه باریک و دارای نقش دو بز کوهی در دو طرف بدنه. شکسته و کسر دار است. قطر دهانه ۶ و بلندی ۱۰ سانتی متر. (کاوشهای سال ۱۳۴۷ پروفیسور توچی)

(شکل ۱)

شماره ۲۲۸۶ شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد)

ساغر سفالی نخودی رنگ با نقوش قهوه‌ای هندسی و نقش دوشاخ بز که
 بطرح هندسی (استیلیزه) درآورده شده است، در دو طرف بدنه و نقش دوشاخ گوزن
 تزئینی در دور گردن. شکسته و وصالی شده است قطر دهانه ۶/۵ و بلندی ۱۳
 سانتیمتر است (کاوشهای سال ۶۸، پروفیسور توچی)

(شکل ۲)

شماره ۲۶۳۱ تمدن شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد)

کوزه كوچك سفالي نخودی رنگ با دهانه گشاد و انتهای بدنه باریک دارای نقوش قهوه‌ای رنگ هندسی. در دو طرف گردن دو نقش بز کوهی که بصورت طرح هندسی در آورده‌اند دارد. ارتفاع ۱۱ سانتیمتر. شکسته و کسردار است (کاوشهای سال ۴۸ پروفسور توجی)

(شکل ۳)

۲۶۲۴ تمدن شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد)

کوزه كوچك سفالی نخودی رنگ با نقوش هندسی قهوه‌ای و نقش دو بز
کوهی در دو طرف گردن. شکسته و کسردار. بلندی ۱۲ سانتیمتر (کاوشهای
سال ۴۸ پروفسور توچی)

(شکل ۴)

شماره ۲۶۴۳ تمدن شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد)
کوزه كوچك سفالي نخودی رنگ بانقوش قهوه ای هندسی و نقش
يك بز کوهی که بطرح هندسی درآورده اند در یکطرف و نقش يك شاخ از

(شکل ۵ الف)

شماره ۳۶۸۹ تمدن شهر سوخته زابل (هزاره سوم پیش از میلاد)
کوزه كوچك نخودی رنگ با خطوط كمربندی قهوه‌ای رنگ و نقوش
تزئینی دال‌بری بر دور گردن و نقش سه شاخ از سه بز کوهی که نمودار خود بز
است در سطح بدنه. شکسته و کسر دار است بلندی ۱۲ سانتیمتر (کاوشهای سال
۴۸ پروفیسور توچی)

(شکل ۶)

تمدن تپه سلیک کاشان ۸

تمدن سلیک کاشان از هزاره پنجم تا هزاره اول پیش از میلاد ادامه داشته و شامل ۶ طبقه باستانی است که هر طبقه نوعی سفال و اشیاء باستانی دیگر را معرفی میکند.

تمدن سلیک I - الف دارای سفالهای نخودی رنگ، ساخته دست است و تزئینات سیاه و قهوه‌ای بانقوش هندسی و نقش حیواناتی مانند گربه، بز کوهی و پرندگان و حتی انسان انجام شده است. این تمدن با تمدن تپه حصار I نزدیک دامغان (که بعداً شرح آن خواهد آمد) قابل مقایسه است.

تمدن سلیک I - ب و ج - دارای سفال ساخته چرخ، نخودی رنگ و تزئینات بانقوش حیوانات بی تناسب بوده و با تمدن حصار II قابل مقایسه است. تمدن سلیک II: علاوه بر سفالهای ساخته چرخ و نخودی رنگ دوره‌های پیشین، سفال خاکستری رنگ هم پیدا شده است. همچنین الواح گلی همراه ظروف با خطوط دوران نزدیک به عهد عیلام (پروتوایلامی) یافت شده است. خط این الواح شاید قدیمی‌ترین خط حقیقی باشد که پس از خطوط تصویری در ایران مرکزی بوجود آمده است و تاریخ آن را بین ۲۸۰۰ تا ۱۷۰۰ پیش از میلاد مسیح تعیین کرده‌اند.

اکنون چند نمونه از ظروف سفالی سلیک که دارای نقش بز کوهی و سایر تزئینات هندسی بوده و تمدن سلیک را مشخص می‌سازد معرفی میشود. این ظروف که بشماره‌های ۲۵ - ۹۰ - ۱۷۳ - ۸۴۲ - ۶۰۲۱ دفتر کل موزه ایران باستان (بخش پیش از تاریخ) ثبت شده است بسیار متنوع بوده خلاصه

۸- تپه سلیک Tepé Sialk در ۹ کیلومتری جنوب غربی کاشان قرار گرفته و کاوشهای آن در سال ۱۳۱۱ هجری قمری توسط فرانسوی اعزامی موزه لوور بر ریاست پرفسور دومن گیرشمن شروع شده و سه سال طول کشیده است. گیرشمن نتیجه این کاوشها را در دو جلد کتاب بنام کاوشها در سلیک کاشان در سالهای ۱۳۱۷ و ۱۳۱۸ شمسی (۱۹۳۸ و ۱۹۳۹ میلادی) در پاریس منتشر کرده است.

Fouilles Desialk - Presbe Kashan - 1933 - 1934 - 1937

شرح آنها در زیر نویس عکسها آمده است. گذشته از ظروف، چند طرح از قطعه سفالهای^۹ مختلف این تمدن را جهت مقایسه با قطعات سفالهای تمدنهای دیگر ارائه میدهد. باید یادآور شد که نقش گلهای همانند گل آفتاب گردان و درخت زندگی (درخت مقدس) که در میان شاخ بزها قرار گرفته است بسیار جالب توجه بوده و ریشه باستانی دارد. زیرا همین گل همانند گل آفتابگردان نشانه و مظهری از خورشید بوده و در دوران باستان محترم شمرده میشده است.

(شکل ۷)

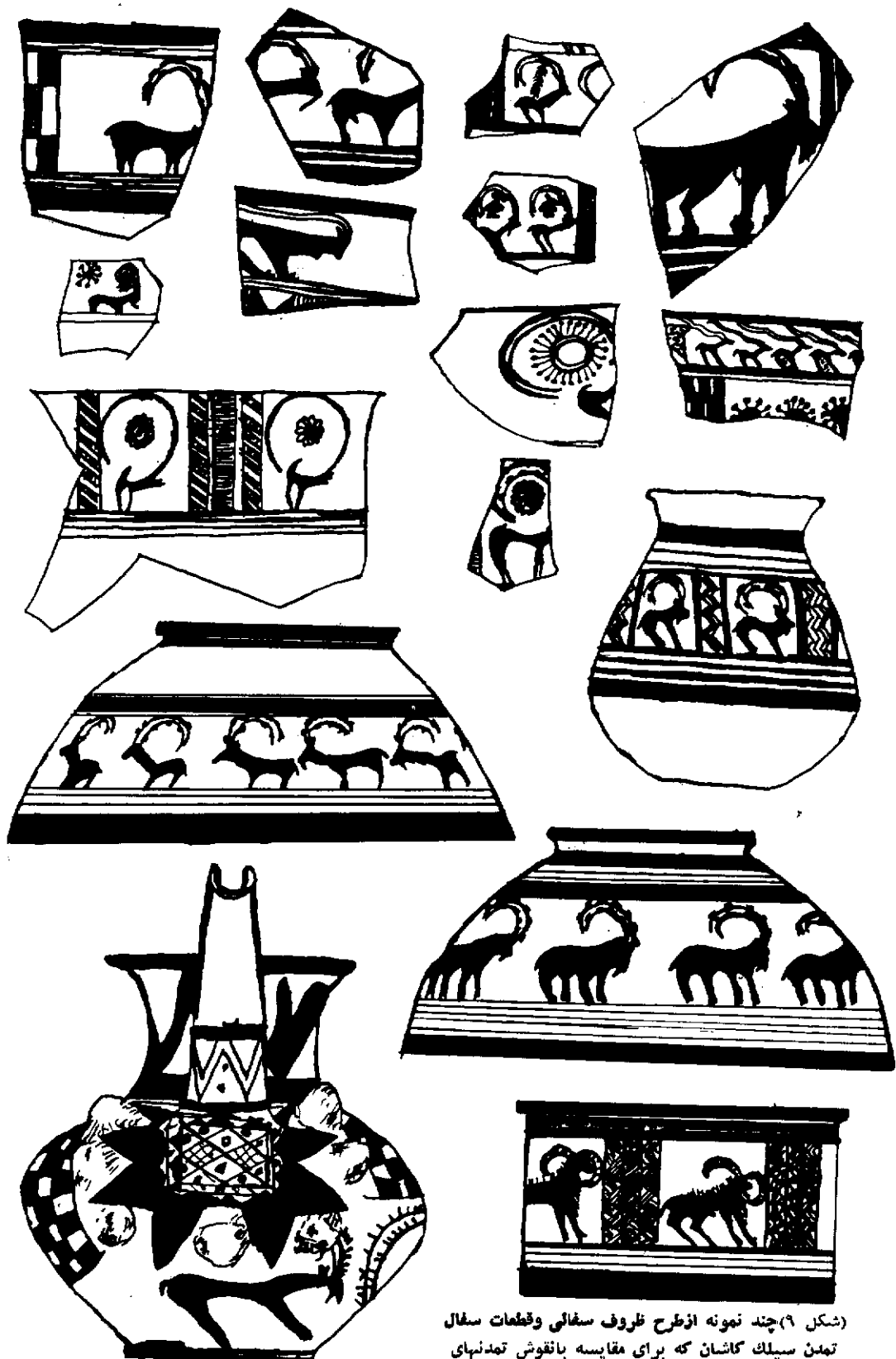
شماره ۲۵ سيلك III (۳۰۰۰ سال پیش از میلاد) کاسه سفالی نخودی رنگ پایه دار دارای نقوش سیاه رنگ هندسی و هاشوری و خطوط کمر بندى در زیر
 ۹- این اصطلاح برابر واژه Tesson ذکر شده است که تنگه سفالهای منقوش از هر تمدن را گویند.

لبه يك ردیف بز کوهی (جمعاً ۷ بز) که تاحدی بطرح هندسی درآورده اند دارد. قطر دهانه ۲۸/۵ و بلندی آن ۳۰ سانتیمتر است.

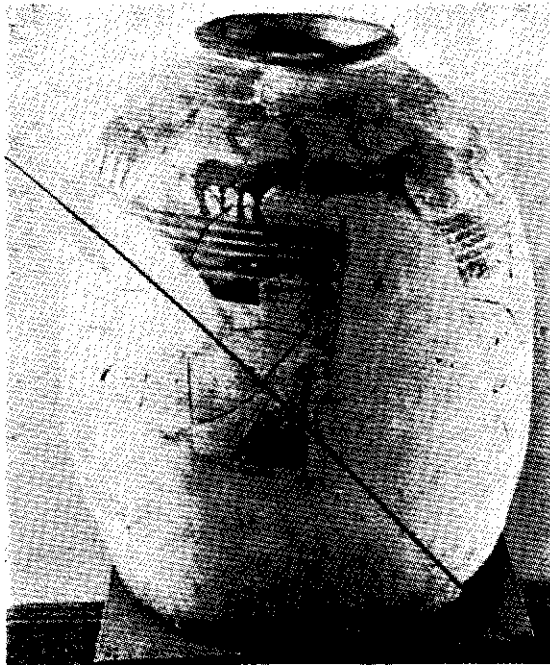
(شکل ۸)

شماره ۴۴ سيلك III (۳۱۰۰ سال پیش از میلاد) لیوان سفالی نخودی - رنگ تقریباً استوانه‌ای که قسمت پائین بدنه آن مخروطی است دارای نقوش سیاه رنگ تزئینی هندسی و خطوط کمر بندی است. بین نقوش هندسی در سه طرف سه بز کوهی (یاسه گوزن) که بطرح هندسی در آورده شده است جاهای خالی لیوان را پر میکند. قطر دهانه ۱۱ و بلندی آن ۱۷ سانتیمتر است.

(شکل ۹) چند نمونه از طرح ظروف سفالی و قطعات سفالی
 تمدن سیلک کاشان که برای مقایسه با نقوش تمدنهای

شماره ۹۰ سيلك III (۳۱۰۰ سال پیش از میلاد) خمره سفالی نخودی -
 رنگ باتزئینات هندسی سیاه و خطوط کمر بندی . يك ردیف بز کوهی (جمعاً
 ۸ بز) در قسمت بالای بدنه خمره نقش شده است . قطردهانه ۲۶ و ارتفاع آن
 ۱۷ سانتیمتر است .

(شکل ۱۰)

شماره ۸۴۲ سيلك III (۳۱۰۰ سال پیش از میلاد) کاسه سفالی نخودی رنگ پایه دار دارای نقوش سیاه رنگ هندسی و هاشوری و خطوط کمر بندی است در زیر لبه يك ردیف بز کوهی (جمعاً ۴ بز) موجود است . قطر دهانه ۱۳ و ارتفاع ۱۴ سانتیمتر .

(شکل ۱۱)

شماره ۶۰۳۱ سیلک III (۳۱۰۰ پیش از میلاد) لیوان سفالی نخودی - رنگ تقریباً استوانه‌ای که قسمت پائین بدنه آن مخروطی است . دارای نقوش تزئینی هندسی سیاه رنگ و چند ردیف خطوط کمربندی . زیرلبه روی بدنه یک ردیف نقس بز کوهی (جمعاً ۶ بز) دیده میشود . در میان شاخ بزها نقش صلیب (+) که نشانه گردونه خورشید است وجود دارد . قطر دهانه ۱۲ ارتفاع ۱۷ سانتیمتر .

(شکل ۱۲)

شماره ۱۷۳ سيلك VI (۸۰۰-۱۰۰۰ پیش از میلاد) ظرف سفالی نخودی-
رنگ بشکل قوری بالوله ناودانی بلند و دهانه تنگ و يك دسته . در زیر لوله
برجستگی های کروی شبیه تکمه دارد . روی بدنه با شطرنج های هندسی
سیاه رنگ تزئین شده و جای خالی رانقش چند حیوان پر کرده است که بز
کوهی نیز یکی از آنهاست این قوری از نظر طرح با قوری های مفرغی لرستان
قابل مقایسه است . قطر دهانه ۸ و بلندی ۱۳ سانتیمتر .

(شکل ۱۳)

تمدن اسماعیل آباد تهران^{۱۰}

تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد مربوط به هزاره چهارم پیش از میلاد و هم‌دوره با تمدن‌های چشمه‌علی‌ری و قره‌تپه شهریار می‌باشد. سفال این تمدن سرخ‌رنگ با نقوش قهوه‌ای است. نقوش آنها متنوع و بیشتر هندسی یا نقش حیوان مانند بز کوهی و گوزن است. در این دوره نیز علاوه بر تزئینات هندسی هنرمندان و سازندگان ظروف سفالی سعی کرده‌اند که حیوانات را ردیفی و پشت سرهم بین تزئینات هندسی قرار دهند و منظور هنرمند بیشتر پر کردن جاهای خالی ظروف بوسیله نقش حیوان بوده است.

اکنون تصویر چند نمونه از ظروف سفالی منقوش این تمدن که به شماره‌های ۱۱۰۲۳-۱۱۰۱۳-۱۱۰۰۶ و ۱۲۶۰۴ دفتر کل موزه ایران باستان (بخش پیش از تاریخ) ثبت شده است ارائه می‌گردد.

شماره ۱۱۰۲۳ تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد (هزاره چهارم پیش از میلاد)

ظرف سفالی - آجری رنگ و مدور با دهانه گشاد و تزئینات هندسی و خطوط کمربندی به رنگ قهوه‌ای سیر بین تزئینات هندسی را ردیف نقش بزهای کوهی (جمعاً ۲۰ بز) پر کرده است. قطر دهانه ۲۳/۵ و ارتفاع آن ۲۸/۵ سانتی متر است. (شکل ۱۴)

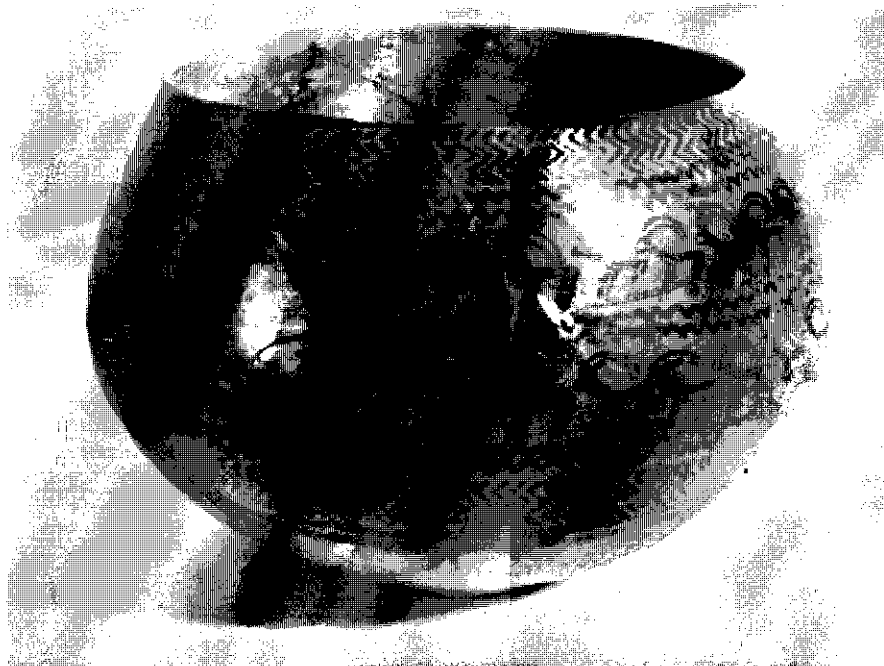
شماره ۱۳۶۰۴ تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد (هزاره چهارم پیش از میلاد)

ظرف سفالی آجری رنگ مدور دهانه گشاد با تزئینات هندسی و خطوط دال بر کمربندی و دوردیف نقش بز کوهی دوربند. قطر دهانه ۲۴ و ارتفاع ۲۳ سانتی متر است. (شکل ۱۵)

۱۰- اسماعیل آباد بین کرج و هشتگرد روبروی دهکده ینگ‌امام (تازه امام) به مسافتی در سمت جنوب شاهراه تهران - فزوین قرار گرفته است. در این محل یک تپه باستانی بنام تپه موشلان است که تمدن آن به هزاره چهارم پیش از میلاد می‌رسد. کاوش علمی در این تپه طی سالهای ۱۳۳۷ و ۱۳۳۸ هجری شمسی بوسیله آقای مهندس علی حاکمی رئیس کنونی موزه ایران باستان انجام گرفته است.

(شکل ۱۴)

(شکل ۱۵)

شماره ۱۱۰۰۶ تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد (هزاره چهارم پیش از میلاد)
ظرف سفالی آجری رنگ، مدور مانند زنبیل، دارای دسته‌ای روی
دهانه و تزئیناتی روی بدنه. تزئینات آن سیاه‌رنگ و از چند مثلث که به
فاصله‌های معینی هاشور خورده تشکیل گردیده است - فاصله مثلث‌ها رارذیف
بزهای کوهی (جمعاً ۸ بز) پر کرده است. قطر دهانه ۱۶ و ارتفاع آن ۲۴ سانتی
متر است.

(شکل ۱۶)

شماره ۱۱۰۱۳ تمدن تپه موشلان اسماعیل آباد (هزاره چهارم پیش از میلاد)
 ظرف سفالی آجری رنگ مدور بادخانه گشاد و دارای تزئینات هندسی.
 بین تزئینات هندسی را ردیف بزهای کوهی (جمعاً ۶ بز) پر کرده است. قطر
 دهانه ۱۳/۸ و ارتفاع آن ۱۵/۲ سانتی متر است.

(شکل ۱۷)

تمدن چشمه علی ری (هزاره چهارم و پنجم پیش از میلاد) (۱۱)
 باستان شناسانی که در چشمه علی ری کاوشهای علمی انجام داده اند به دو
 تمدن مختلف بشرح زیر : در این تپه برخورد کرده اند :

۱۱ - چشمه علی ری در نزدیکی شهری قرار دارد و جزو حومه شهر تهران بشمار می آید .
 آثار تمدن باستانی این محل ۱۳۱۳ هجری شمسی به وسیله پروفسور اریخ - افداشمیدت
 Pro - Erich - F. Schmidt باستان شناس معروف آمریکائی که از طرف موزه دانشگاه
 پنسیلوانیا مامور کاوشهای آنجا بود کشف شد و مربوط به هزاره چهارم و پنجم پیش از میلاد
 مسیح است . تمدن چشمه علی نیز به چند دوره تقسیم شده و هر دوره باسفال ویژه ای مشخص
 است و متأسفانه تاکنون کتاب مستقلی راجع بآثار مکشوف در باره این تمدن نوشته
 نشده است .

طبقه I دارای سفال سیاه رنگ با نقوش هندسی و قابل مقایسه باتمدن تپه حصار I - الفاست . ۱۲

طبقه II دارای سفال آجری رنگ و گاهی سیاهرنگ با نقوش هندسی قهوه‌ای رنگ تزئینی است. گاهی بین نقوش هندسی را حیوانی پر کرده است. این حیوان بیشتر بز کوهی یا گوزن است. این تمدن قابل مقایسه با تمدن طبقه I - ب - تپه حصار بوده و رویهمرفته نقوش آن دارای جنبه هنری^{۱۳} است. هنرمندان این دوره نقش‌ها را بصورت حقیقی رسم نکرده‌اند بلکه بیشتر کار آنها بطرحهای نزدیک به نقوش هندسی درآمده است و حیوانات را معمولاً در حال فرار یا جست و خیز نشان داده‌اند. از اشیاء جالبی که در نمونه‌های مکشوف از این تمدن به چشم می‌خورد علاوه بر نقش چند قطعه سفال دوکاسه سفالی با نقش بز کوهی است.

این دوکاسه که به شماره‌های ۵۹۴ و ۵۹۵ دفتر کل موزه ایران باستان (بخش قبل از تاریخ) ثبت گردیده است اکنون ارائه میشود. (شکل ۱۸)

شماره ۵۹۴ تمدن چشمه‌علی ری (اواخر هزاره پنجم پیش از میلاد)

کاسه سفالی قرمز رنگ با نقش‌های هندسی قهوه‌ای رنگ و دال‌برهای موازی باهم و خطوط کمربندی که بین آنها هاشور خورده است. فواصل نقوش هندسی را بزهای کوهی (یا حیوان شاخدار دیگر) که بطرح‌های درآورده اند پر کرده است بطوریکه در فاصله بین دو خط تقسیم‌بندی نقش دو حیوان در حال جست و خیز قرار گرفته است و رویهمرفته بر روی بدنه این کاسه نقش ده حیوان شاخدار دیده میشود. قطر دهانه ۲۲/۵ و ارتفاع ۱۶ سانتی‌متر. (شکل ۱۹)

۱۲ - شرح تمدن تپه حصار دامغان در همین مقاله آمده است.

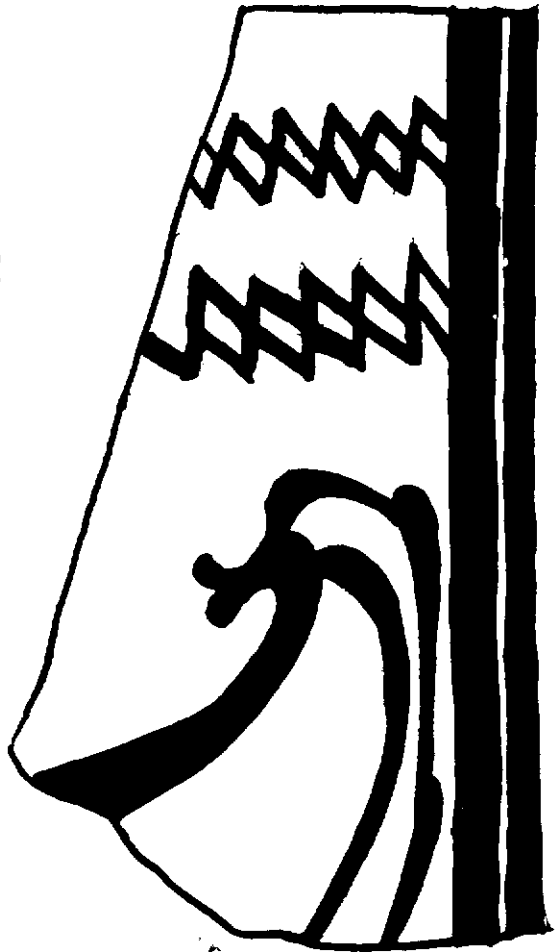
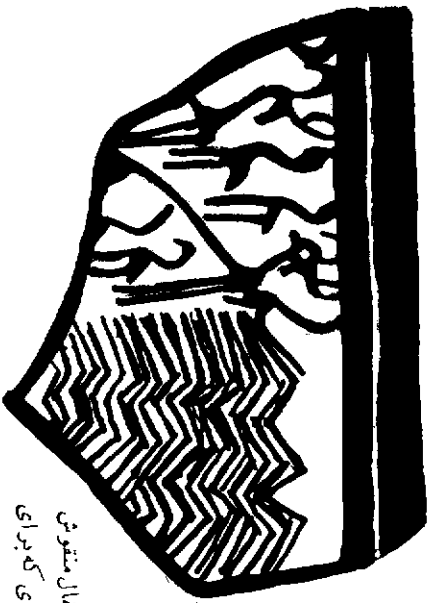
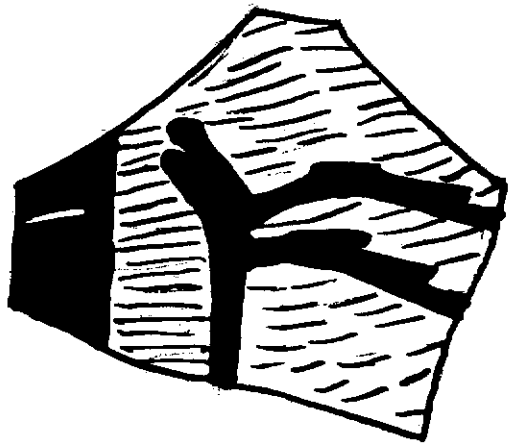
۱۳ - نقوش هنری بر روی نمونه‌های مکشوف از این تمدن عبارتست از تصویر درخت‌های کوچک خرما - گل و برگ‌های متقاطع - زوایا و خطوط منحنی - نقش حیوانات که همگی دارای ارزش هنری است.

(شکل ۱۹)

(شکل ۲۰)

(شکل ۱۸)

چند نمونه از قطعات سفال منشوش

از آثار مکتوبه در چشمه علی ری که برای

مقایسه با قطعات سفال مربوط به تمدنهای

نقاط باستانی دیگر ارائه شده است در

شماره ۵۹۵ تمدن چشمه‌علی ری (اواخر هزاره پنجم پیش از میلاد)

کاسه سفالی قرمز رنگ مدور با نقوش هندسی سیاهرنگ که از دو خط دال بر کمربندی تشکیل شده است. هنرمند سازنده آن بین دو خط دال بر کمربندی را هاشور زده و به صورت خانه های شطرنجی درآورده است. در زیر این نقوش فقط نقش بزکوهی دیده می شود. قطر دهانه ۱۳ و ارتفاع ۱۱ سانتی متر است. (شکل ۲۰)

تمدن تل باکون تخت جمشید (هزاره چهارم پیش از میلاد)^{۱۴}

تل باکون در جلگه مرو دشت فارس قرار گرفته است. سفال این تمدن از جنس ظریف، نخودی رنگ و نقش دار بوده به سفال پوست تخم مرغی معروف شده است. نقش ها بیشتر هندسی است و گاهی هم سازنده آنها از نقوش طبیعی الهام گرفته و نقش ها را بصورت هندسی درآورده است. در بین نقوش توجه زیادی به نقش گردونه خورشید شده است و هنرمند آن را بصورت های مختلف مدور و چهارپیر مانند صلیب شکسته (نشانه خورشید) نشان داده است. همراه ظروف سفالی مجسمه های زیادی از حیوانات از جنس گل پخته پیدا شد که عبارت بود از پیکره سگ، خرس، گربه، گوسفند، اردک، غاز و غیره. از جالبترین اشیاء تل باکون گذشته از نقش قطعات سفال آن دو کاسه

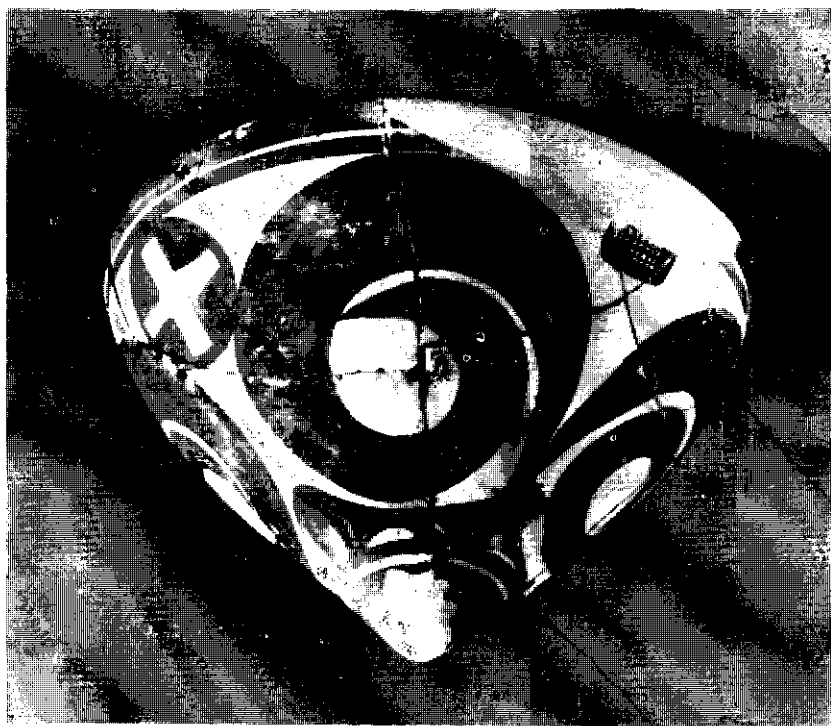
۱۴ - چهارتپه باستانی باقانه ای از تمدن های همعصر به نام های «تل جفا» - «تل موشکی»، «تل تیموران» و «تل باکون» در جلگه مرو دشت بین تخت جمشید و شیراز قرار گرفته است. کاوش های «تل باکون» «Tall-I-Bakun» نخستین بار به وسیله پروفیسور ارنست هرزفیلد Ernest Herzfeld و سپس بوسیله پروفیسور اریخ - اف اشمیدت Pro - Erich - F. Schmidt انجام گرفت و سپس یک هیئت مشترک ایرانی و ژاپنی در این تپه به کاوش های علمی ادامه دادند نتیجه نخستین کاوش ها و بررسی های مربوط به محل نامبرده در کتابی بنام Tall-I-Bakun A-Season of 1932 از طرف مؤسسه شرقی دانشگاه شیکاگو بوسیله الکساندر لنگسدورف Aleksander-Langsdorff و دونالد ای مک کان Donald-E. Maccown نوشته و منتشر شده است.

سفالی با شماره‌های ۶۰۵۱۹۳ است که در موزه ایران باستان نگهداری میشود. در جدار خارجی و در طرفین هر دو آنها نقش دو بز کوهی وجود دارد و هنرمند در نشان دادن شاخ بزها به اندازه‌ای غلو کرده که تمام قسمتهای خالی کاسه را با اداغه دادن شاخها و خمیدگی پوشانیده است.

چون در کاوشهای این تپه به فلز دست نیافته‌اند باستانشناسان تمدن با کون را مربوط به اواخر هزاره پنجم و اوایل هزاره چهارم پیش از میلاد می‌دانند.

شماره ۳ - نمونه ظرف مکشوفه در تل با کون - تخت جمشید (هزاره چهارم پیش از میلاد)

کاسه سفالی قیفی شکل نخودی رنگ با نقش دو بز کوهی که بطرح شیوا درآورده‌اند بصورتی که شاخهای بز مانند دودایره بزرگ تمام بدنه ظرف

(شکل ۲۳)

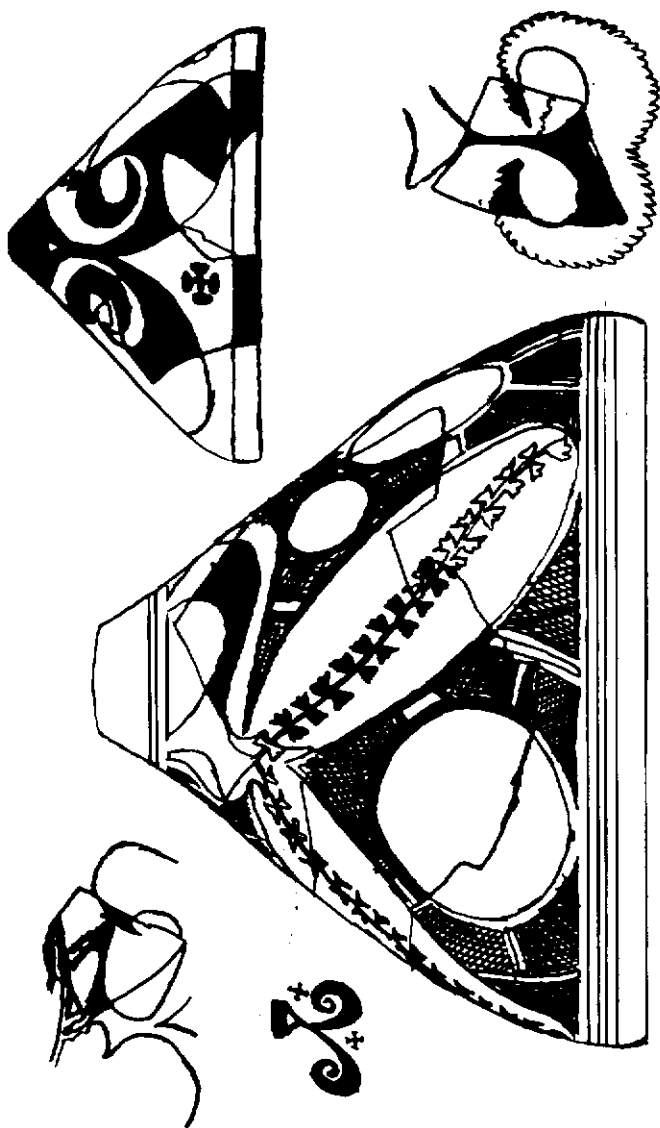
را فرا گرفته است. بین دو شاخ‌های بز نقش گردونه خورشید را بصورت صلیب شکسته (+) نشان داده اند از اینجا معلوم میشود که میان شاخهای بزرگ بزکوهی و خورشید رابطه‌ای وجود داشته است. قطر دهانه ۱۸/۵ و ارتفاع ۱۱ سانتی متر.

شماره ۶۰۵۱ نمونه ظرف مکشوف در تل باکون تخت جمشید (هزاره چهارم پیش از میلاد)

کوزه سفالی بزرگ شبیه خمره نخودی رنگ که دارای گردن کوتاه لبه بخارج برگشته است. زیر گردن و روی بدنه آن با سه حاشیه افقی و قسمت پائین کوزه با دو حاشیه پهن افقی مزین است و در فاصله بین این حاشیه ها از سه طرف نقش سه بزکوهی قرار گرفته است و هنرمند در ترسیم شاخ بزها تا آن اندازه زیاده روی کرده که شاخها تمام سطح ظرف را فرا گرفته است. قطر دهانه ۱۳ و ارتفاع ۲۷/۵ سانتی متر.

(شکل ۲۴)

(شکل ۲۳ - الف)

نمونه های دیگر از قطعات سفال مکشوف در تل باکون - تخت جهشید
 با نشانه خورشید و شاخهای پیچیده و تزئینی ازهای کوهی (هزاره چهارم
 پیش از میلاد)